

Bjørn Hemmer om Gabriel Scott III

Av Kirsten og Thor Einar Hanisch

Dette er tredje og siste sekvens av professor Bjørn Hemmers reflekterte og dyptpløyende bidrag om Gabriel Scott, hentet fra «Agder. Bygd og By i Norge» fra 1977, gjengitt med forfatterens tillatelse 10/1 2018. I størst mulig grad er gjengivelsen originaltekstens. For Kirsten, som hadde Hemmer som foreleser under lektorstudiet i mellomfag/ hovedfag i nordisk språkvitenskap, er dette en ekstra glede. Likeså for Thor Einar som kollega av Bjørn ved Høgskolen i Agder og Universitetet i Agder, og som entusiastisk anmelder av hans nyeste bok om Sørlandsforfatterne, i den ledende norsk-amerikanske avisen «Western Viking» i Seattle, USA.

Illustrasjoner til Hemmers bidrag, her som «Bjørn Hemmer om Gabriel Scott I, II, III» var (1): «Kvanneid i Høvåg hvor det tidligere var pensjonat, og hvor mange kunstnere bodde kortere eller lengere tid. Gabriel Scott kom hit til sin barndoms bygd nesten hvert år. Foto: Birger Dannevig, Arendal,» (2): «Maagereiret, Gabriel Scotts hjem på Tromøya», (3): «Pider Ro på bryggen i Kristiansand hvor Gabriel Scott ofte besøkte den gamle originalen og hørte om hans fantastiske opplevelser», (4): «Gabriel Scott. Fotografi fra 1912», (5): Det er noe sindig over ham - - «Gammel fisker i Brekkestø. Foto: Birger Dannevig, Arendal», (5): «Gabriel Scott TRIP TRAP TRESKO, forsiden til Gabriel Scotts barnebok «Trip. Trap. Tresko» 1902: (6): «Om fiskeren Markus forteller Scott: «Han sitter i soloppgangen og ser, hvordan havet kommer imot ham med fanget fullt utav vind og lys - - «. Foto: Birger Dannevig, Arendal, (7): «Markus sitter så stille og undrer, han sitter som foran det eviges port - - «. Foto: Birger Dannevig, Arendal.» (8 - 9): «To illustrasjoner til «Det gyldne evangelium», tegnet av Arnold Thornam. Til venstre får St. Peter en kjempemessig eikenøtt i hodet etter at han ønsket seg store frukter på treet; han må gi Vårherre rett i at nøttene bør forbli små. Til høyre har Vårherre og St. Peter kommet til sauegjeterne på fjellet mot slutten av sin vandring.», (10): «Fanteskøyter ved sørlandskysten - et trekk som nå har forsvunnet fra skjærgårdsblikket. Foto; Birger Dannevig, Arendal.», (11): «Gabriel Scott. Fotografi fra omkring 1948. Foto: Birger Dannevig, Arendal.», (12): «Gabriel Scott lytter til en av Sørlandets beste fortellere, Johannes Snemyr fra Kvanneid i Høvåg. Som det sees, var Scott en stor kattevenn. Foto: Birger Dannevig, Arendal.» Dessuten tar vi med fra bidraget av redaksjonssekretær, Christianssands Tidendes (etter hvert også Fædrelandsvennens) og vår alles «Ukas», Olav Varen, «Sørlandet smiler» s. 411: «Pider Ro - den sørlandske Münchhausen - skapt av humanisten Gabriel Scott og tegnet av Christian Kittilsen. Her triner han inn til dronning Pedronelle av Spania som absolutt ville ha ham til ektemann. Men Pider tok tenkepause og stakk til sjøs». Vi unner oss også denne fra Varen på s. 408: «Hva kan vel være bedre enn å sitte til rors i egen sjekte gjennom

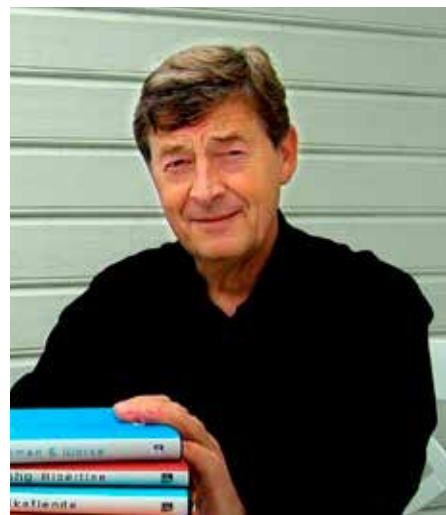
sundet i Gamle Hellesund? Foto: P.A. Røstad, Oslo». Dessuten også dette sitatet fra s. 107 i Andreas Vevstads bidrag «Agder»: «Men Gabriel Scott har rett når han skriv: «Enten Sørlandets grenser kommer til å gå her eller der, en ting vil ikke bli annerledes: Sørlandets hjerte ligger ved Havet.»

Etter denne lange perspektivskissen gir vi til beste tredje del av Bjørn Hemmers opplysende bidrag om Gabriel Scott»: -

I mange av sine verker skildrer Scott nettopp barn eller unge mennesker og deres opplevelser i en ond og fiendtlig verden. En slik skjebne lider Josefa i annen del av Scotts beretning om fantene på Sørlandskysten. Med denne dobbeltromanen ville han lage en folkelivsskildring, utnytte det stoffet som han kjente fra barneårene i Høvåg og fra egne studier i marken. Han hadde også lest sørendingen Eilert Sundts «Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge» (1850 - 65), og en dag diskuterte han sine planer med Olaf Benneche. Benneche overlot ham da en del optegnelser han selv hadde gjort om fantene.

I de to romanene om fantene har Scott litterært bevart et trekk ved livet på Sørlandskysten som forsvant med etterkrigstidens velferdsstat. Det er særlig i skildringen av Josefa at Scott viser seg som en lidenskapelig forsvarer av samfunnets små og svake individer, de vergeløse som ikke har krefter og midler til å forsvare seg. En voksende sosial bevissthet er tydelig i denne dystre beretningen.

I «De vergeløse» (1938) slår det sosiale engasjement ut i full kraft. Det er Scotts hardeste bok, nedslående, opprivende og «naturalistisk» som de åttiårsbøkene han selv tidligere hadde distansert seg fra. Skildringen av barnehjemsgutten Albert og hans lidelsesfeller kunne ikke bare avvises som en dikters triste og overdrevene hjernespinne - i sin del av avisinlegg i Nationen og Morgenbladet ville ha det til. Scott kunne vise til brev fra «vergeløse» rundt i landet og til et par rettsaker som hadde avdekket tilsvarende forhold. Det er altså ikke en vond drøm han skildrer, men noe som har virkelighetsgrunnlag. Og forfatteren tilegner boken til alle de medskyldige, og han angriper alle berørte instanser, som lensmann, prest, vergeråd osv., ja, alle som har mulighet for å gripe inn. Med sin realisme og temperamentsfulle



Bjørn Hemmer



Gabriel Scott

samfunnsanklage kan Scott her minne om en senere forfatter fra Sørlandet: Jens Bjørneboe.

I «De vergeløse» har Scott fjernet seg milelangt fra all idyll og fra Sørlandet. Her finnes lite av den sørlandske undertone-humoren, det er knapt et lysglimt i boken. (Førsteutgaven har riktignok en lysere slutt enn de senere utgavene.) Her er stort sett bare djevleskap og barn som lider. Stemningen møter leseren allerede i det diktet Scott har satt som innledning til romanen, der det bl.a. heter:

Det raver en bøiet og bundet mann
mot galgens lutende tre.

Det er som han går mot avgrunnens rand,
han vil stundom sige i kne.

Ofte bak ham går rakker og bøddel på rad,
går presten ved siden så smukt,
et verdig og enig trekløverblad,
og bødlen og rakkeren hjelpes ad
til å holde i strikkens bukt.

Ømheten overfor barnet har drevet forfatteren til å slå så det svir. Scott er i pakt med tendenser i 1930-årenes norske litteratur, både når det gjelder interessen for barnet og for en sosial realistisk kunst.

Men Scott har ikke glemt sin lengsel etter det ideal som virkeligheten fornektet. Han

hadde gang på gang talt til leseren om de verdier han trodde på. Han hadde forsøkt å vise ideale mennesker som klarte å gjøre disse verdier og dyder til virkelighet. Og han hadde villet avsløre de falske verdier i livet. Det er også en av grunnene til at hans diktning var blitt preget av både romantikk og realisme, ideal og virkelighet. Midt under en ny krisetid, den annen verdenskrig, tar så Scott opp spørsmålet om dikterens forhold til idealet og til livet, til drømmen og til virkeligheten. Det skjer i de tre bøkene som til sammen utgjør «En drøm om en drøm»: «Våren» (1940), «Sommeren» (1941) og «Høsten» (1947). Her lyder til slutt dommen over forfatteren Finn Eggen: «Han har vært en svermer og dikter og elsket drømmen mer enn livet.» Nå er Finn Eggen ikke identisk med Gabriel Scott. Men Scott har utvilsomt lånt mange av sine egne trekk til denne skikkelsen, og det er vel riktig – som flere litteraturhistorikere har vært inne på – at trilogien gir et slags sammenfattende tilbakeblikk på dikterens egen utviklingsgang. «En drøm om en drøm» er et interessant verk og kanskje den beste innfallsporten til Scotts diktning. Trilogien forteller oss bl.a. om hvilken grunnleggende innflytelse Spinoza har hatt på hans tankeverden. Og den trekker opp de viktigste linjer i forfatterskapet, både når det gjelder hovedmotiver, sentrale tema, og forfatterens syn på sin diktningens høye mål. Den formidles gjennom Finn Eggens tanker om kunsten:

«Hvordan skulde så et kunstverk være? Selvsagt kunde han ikke svare, han kunde bare svare på hvordan hans egne skulde være. Det skulle være et sinn i dem, de skulle utstråle et menneskes livssyn, dets møisommelig innvunne erfaring på livsreisen. Det skulle være et regnskap i dem, en livsbetrakters oppgjør med tilværelsen. Og det skulde være varme i dem - ... Hans bøker skulde ... gå humanismens ærend og aldri svikte humanismens sak . . . Det har nok vært innvendt fra kirkelig hold at humanistene bedrøvelig sjelden var kristne, men det kunne med større grund innvendes at de kristne bedrøvelig sjelden var humanister. Videre skulde bøkene hans. . . tale de tauses sak, de smås som ikke fikk komme til orde, de forbigåttes sak, de våbenløses sak, de mange forfulgtes vidt om. Men gjennom og over og under dem alle skulde det falle et stille lys likesom fra det evige bakom. Hva vind og vann hadde nynnnet i hans øre, hvad sol og stjerner hadde sådd i hans indre, det skulde gis ti-fold igjen. Det skjønnne skulde glitre som dugg over bladene, bekkesildret og fuglesangen gjenlyde i sprogets musikk. Det var dette han strebet imot og stilte op for sig som mål uten dermed å ville sagt at han noensinne hadde nådd det.» («Høsten»).

«Hvad vind og vann hadde nynnnet i hans øre, hvad sol og stjerner hadde sådd i hans indre . . .» - det var det Sørlandsdikteren

Scott stadig hadde gitt uttrykk for i sine verker. Det sies et sted om Finn Eggen at han som dikter flyter på sin humor, sin lyrikk og sin følelse, og at hans verdifulleste aktivum er hans naturfølelse. Han opplever landskapene som «fulle av sjel»:

«Naturskildring kunne være sjeleskildring (. . .). Å male et landskap kunde være å male en sinnsstemning, det kunne gi en en menneskesjel og blotte dens innerste følelsesliv . . .» («Sommeren».)

Det var et slikt sinnets landskap Eggen en dag følte han som dikter hadde behov for å finne i virkelighetens verden. Og det var akkurat en slik rolle Sørlandet hadde kommet til å spille i Scotts egen utvikling som dikter:

«Her fantes en rest av det primitive, her levet det enkle, opprinnelige sinn som hadde bevart seg selv og sitt for sivilisasjonens ødeleggende gravrust og var et stykke natur i naturen. Han blev så lett til mote i det samme, det var som det gled en tyngsel av ham – naturligvis, sa han til seg selv. Det lå jo der og ventet på ham, freden, stillheten, uberørtheten – alt det storbyen hadde trampet under føttene og røvet fra menneskene og ødelagt for dem. Og ikke to dager efter vandret han igjen utover slettene, inn mellom akrene, inn mellom haugene, som han hadde gjort før i tiden . . . her lysnet det endelig, her i den gamle, æverdige småby med de lutende gavler og de nynnende brønner vek uroen lengre og lengre bort. Her falt det en stillhet over ham i stedet, resignasjonens befruktende og velsignende vemod.» («Sommeren».)

Gabriel Scott er vel den i Den sørlandske dikterskole som har bidradd mest til å skape publikums bilde av Sørlandet som en fredet plett, en ren idyll. For mange er han vel først og fremst «Kilden»s dikter, og han skal selv ha funnet grunn til å reagere mot denne noe ensidige oppfatningen av ham som forfatter. Selv mente han at bøker som «Helgenen» og «Stien» raget høyere; som nevnt regnet han den første av disse to som sitt hovedverk.

Scotts «hovedverk» er vel likevel ikke noe enkelt bind i hans store produksjon, men snarere hele hans gjerning som sørlandsk hjemstavnsdikter. Folk flest har nok hatt en tendens til særlig å feste seg ved «den lyse» Scott, humoristen og romantikeren. Det er – som det ble hevdet ovenfor – den samme skjebnen som er blitt Vilhelm Krag til del. Dette kan vel ha sammenheng med så mangt. Kanskje også med at Sørlandet vel har fått seg tildelt en slags «nasjonal rolle» som landets idyll og relativt problemfrie rekreasjonssted.

Men et sannere bilde av både Scott og Krag er at de hadde et skarpt blikk også for landsdelens svakheter, særlig folkets. Scotts mennesker rammes atter og atter av livets, medmenneskenes, ondskap, det hjelper dem ikke å være født i «det blide Sørland».

Det er realisten i Scott som reddet hans diktning om barndomslandet fra å bli bare «en drøm om en drøm». Men det må også føyes til at hans egenart som dikter er at han midt i en tid preget av kriger, industrialisering, proletarisering og skjerpede klassekonflikter, vågde å bekjenne sin tro på «romantikken foraktede blå blomst, som har sin rot i menneskenes lengsel og er evig som lengselen slik» («En drøm om en drøm»). – Samtidig kan hans diktning sees som et svar på tidens krise: Han peker på medmenneskelighet og nestekjærlighet som det som kan redde verden. Selv om han er hjemstavnsdikter, hører hans også hjemme i den store generasjonen av nyrealister i vårt land (Undset, Duun, Falkberget o.a.). Som dem hevder han de verdier som ligger i tradisjonen; og brorskapstanken, fedrelandssinnet, er deres budskap til samtiden. Hjemstavnsdiktningen synes derfor å ha hatt en litt ulik funksjon for Vilhelm Krag og Scott. Krag søkte ikke minst fred og fornyet livshåp i Sørlandsnaturen, Scott så i den først og fremst et uttrykk for guddommen bakom alt, «jordens og altets kilde» - som det lyder i «Kilden». Naturen blir veien til erkjennelse av livsmysteriet og av de sanne verdier.

Gabriel Scott skrev en gang at vandregleden er en av de rikeste gleder som er til. Gudene har vært gode mot det mennesket som eier den, sier han, for bare dette mennesket vil oppnå å være i pakt med tingene og med landskapet:

«Og mens du går og går, oppdager du at du vandrer tilbake mot det egentlige, det opprinnelige og lærer å skatte det primitive og forstå hvilket verd det har.» (Turistforeningens «Årbok 1954».)

Så langt Bjørn Hemmer, f. 1939 i Arendal, lic. philos. 1970 ved Universitetet i Oslo, som har vært universitetslektor i norsk ved Institut des Études Scandinaves, Université de Caen, 1966-71, universitetsstipendiat ved Universitetet i Oslo, 1971-73, professor i nordisk litteratur ved Universitetet i Trondheim, 1973-76 og 1981-82. Deretter, fra 1976, henholdsvis førsteamanuensis, dosent, og fra 1991-2008, professor ved ADH/HiA/UiA. I 2006 mottok han Ibsen og Hamsun – prisen, da den ble delt ut i Grimstad for første gang. Selv om Hemmer flere ganger har vist stor interesse for forfattere i «Den Sørlandske Dikterskolen», Gabriel Scott, Vilhelm og Thomas Krag og Olaf Benneche, er det først og fremst for sine verker om Ibsen Hemmer har oppnådd internasjonalt fokus og anerkjennelse. Han er også kjent som en fremragende foreleser, som blant annet også vårt universitetet og andre universiteter i inn- og utland har hatt stor glede av.